

УДК 378:371.134:316.444.5

Оксана ПОВІДАЙЧИК – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», вул. Підгірна, 46, Ужгород, Україна, індекс 88000 (oksana.povidaichyk@uzhnu.edu.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0048-6293>

Researcher ID: G-6812-2019 (<http://www.researcherid.com/rid/G-6812-2019>)

Oksana POVIDAYCHYK – Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Associate Professor at the Department of Sociology and Social Work, State University «Uzhhorod National University», Pidhirna, 46, Uzhhorod, Ukraine, postal code 88000 (oksana.povidaichyk@uzhnu.edu.ua)

Світлана ХОМИНЕЦЬ – аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», вул. Підгірна, 46, Ужгород, Україна, індекс 88000 (khominec35@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1994-7539>

Svitlana KHOMINETS – Postgraduate student at the Department of General Pedagogics and Pedagogy Higher School, State University «Uzhhorod National University», Pidhirna, 46, Uzhhorod, Ukraine, postal code 88000 (khominec35@gmail.com)

Михайло ПОВІДАЙЧИК – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри кібернетики і прикладної математики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», вул. Підгірна, 46, Ужгород, Україна, індекс 88000 (povidm@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1554-2067>

Researcher ID: G-6812-2019 (<http://www.researcherid.com/rid/G-6806-2019>)

Mykhailo POVIDAICHUK – Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate professor at the Department of Cybernetics and Applied Mathematics, State University «Uzhhorod National University», Pidhirna, 46, Uzhhorod, Ukraine, postal code 88000 (povidm@gmail.com)

РОЛЬ ПРАКТИКИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

***Анотація.** Мета дослідження – обґрунтувати роль практики в процесі формування готовності майбутніх педагогів до професійної мобільності. **Методологія дослідження** базується на теорії пізнання, психолого-педагогічній теорії розвитку та саморозвитку особистісних і професійних якостей фахівця, принципі єдності теорії і практики, методах аналізу наукової літератури та документів, систематизації, узагальнення. **Наукова новизна статті** полягає в обґрунтуванні ролі практики в процесі формування готовності майбутніх педагогів до професійної мобільності та визначенні шляхів удосконалення практичної підготовки студентів спеціальності «Середня освіта» за різними спеціалізаціями в класичних університетах. **Висновки.** Професійна мобільність педагога – це здатність і готовність майбутнього фахівця вирішувати професійні завдання в педагогічній, науково-дослідній, методичній, проектній, управлінській та культурно-просвітницькій діяльності та (за необхідності) змінювати основний вид професійної практики. У вертикальному зрізі мобільність педагога означає його готовність до кар'єрного зростання від учителя до управлінця будь-якого рівня в сфері освіти. Горизонтальна мобільність педагога передбачає готовність до роботи в державних і недержавних освітніх закладах різного типу, а також до зміни сфери професійної діяльності. Обґрунтовано роль практики в процесі підготовки професійно мобільного фахівця. Виокремлено загальні (адаптаційна, навчальна, виховна, розвивальна, діагностична) і специфічні функції практики (інтеграційна, стимулююча, управлінська). Проаналізовано освітні програми*

підготовки бакалаврів за спеціальністю 014 Середня освіта (спеціалізація «Математика») деяких вітчизняних ЗВО з метою визначення особливостей психолого-педагогічної і практичної підготовки майбутніх учителів. Визначено деякі шляхи, спрямовані на вдосконалення студентських практик задля формування їхньої готовності до професійної мобільності: збільшити кількість видів практик, запровадити волонтерську практику, вибудувати практичне навчання за принципом неперервності, забезпечити взаємозв'язок завдань практики зі змістом предметної підготовки і дисциплін психолого-педагогічного блоку, підвищити відповідальність керівників практики, уможливити широку диференціацію та індивідуалізацію змісту і організації практики.

Ключові слова: професійна мобільність, педагог, професійна підготовка, практика, функції практики.

THE ROLE OF PRACTICE IN THE PROCESS OF FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHER FOR PROFESSIONAL MOBILITY

Summary. *The purpose of the research is to substantiate the role and importance of the practice in the process of formation of readiness of future teachers for professional mobility. The methodology of the research is based on the theory of cognition, psychological-pedagogical theory of development and self-development of the personal and professional qualities of the specialist, the principle of unity of theory and practice, methods of analysis of scientific literature and documents, as well as systematization and generalization. The scientific novelty of the article is to substantiate the role of the practice in the process of formation of readiness of the future teachers for professional mobility and to identify the ways that can improve the practical training of students of specialties «Secondary education» of the different specializations in classical universities. Conclusions.* Teacher's professional mobility is the ability and willingness of a future specialist to solve professional tasks in pedagogical, scientific-research, methodological, project, management and cultural-educational activities and (if

necessary) to change the main type of professional activity. In a vertical section, a teacher's mobility means his / her readiness for career advancement from a teacher to a manager of any level in the sector of education. Horizontal mobility of a teacher provides a willingness to work in the state and non-state educational institutions of different types, as well as to change the sphere of professional activity. The role of practice in the process of training of a professionally mobile specialist is substantiated. There are distinguished general (adaptive, educational, developmental, diagnostic) and specific functions of practice (integrative, stimulating, managerial). There are analyzed the educational programs for the preparation of bachelors in the specialty 014 Secondary education (specialization «Mathematics») of some national institution of higher education in order to determine the volumes of psychological-pedagogical and practical training of future teachers. There have been identified some ways to improve students' practices in order to form their readiness for professional mobility: to increase the number of practices, to introduce the volunteer practice, to build practical training based on the principle of continuity, to ensure the interconnection of practical tasks with the content of subject preparation and disciplines of the psychological-pedagogical block, to increase the responsibility of heads of practice, to allow wide differentiation and individualization of the content and organization of practice.

Key words: professional mobility, teacher, professional training, practice, functions of practice.

Постановка проблеми. Професійний успіх випускника закладу вищої освіти сьогодні визначається, перш за все, здатністю гнучко реагувати на постійно мінливі соціально-економічні перетворення. На сьогоднішній день суспільству потрібен фахівець, здатний відповідально і творчо працювати в межах обраної професії, який прагне підвищувати свій професійний рівень, але в разі об'єктивних чи суб'єктивних причин готовий працювати за іншою (суміжною) спеціальністю сфери «людина-людина». У зв'язку з цим на зміну

вузькоспеціалізований підготовці, що може стати чинником подальшого ускладнення фахового розвитку особистості, приходять більш широке професійне навчання. Педагогічна освіта стає сьогодні соціокультурним механізмом цілеспрямованого випереджального впливу на формування особистості, результатом якої є розвиток професійно мобільного фахівця, здатного до реалізації свого потенціалу не тільки в межах однієї професії (вертикальна мобільність), а й в умовах зміни професійної діяльності (горизонтальна мобільність). Провідну роль у цьому процесі відіграє практика, яка забезпечує можливість студентам «зануритися» в професійну діяльність, відчутти відповідальність за виконувану роботу, адекватно оцінити власні здібності до обраного фаху, планувати майбутній розвиток своєї кар'єри (в тому числі, зміну професійної діяльності).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерельної бази засвідчує наявність глибокого інтересу вітчизняних і зарубіжних науковців до проблеми професійної мобільності фахівців різних професійних галузей (П. Блац, В. Борисенков, Д. Голдторп, М. Гордієнко, О. Данкен, Т. Заславська, Н. Латуша, Н. Ничкало, Б. Шеффер). Питання формування готовності майбутніх педагогів до професійної мобільності у закладах вищої освіти частково вивчають І. Богданова, А. Ващенко, Л. Домінеллі, Д. Гласс, Є. Іванченко, Ю. Калиновський, Р. Пріма, Л. Сушенцева, І. Хом'юк та ін. Проте аналіз наукових джерел засвідчує недостатню розробленість проблеми формування готовності майбутніх педагогів до професійної мобільності у процесі практичного навчання, що потребує подальших досліджень.

Мета статті – обґрунтувати роль і значення практики в процесі формування готовності майбутніх педагогів до професійної мобільності.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з середини ХХ століття у наукових розвідках професійна мобільність розглядалася як здатність і готовність швидко освоювати технічні засоби, технологічні процеси і нові спеціальності; як потреба

підвищувати рівень освіти і кваліфікації. У своїх дослідженнях вчені не пов'язували мобільність зі зміною професії, що повною мірою відповідало ідеології «людина для професії», а не «професія для людини» (Калиновський, 2001).

У сучасних умовах професійну мобільність пов'язують з готовністю фахівця приймати самостійні і нестандартні рішення, спрямовані на підвищення рівня власного професіоналізму, здатність швидко адаптуватися до нового середовища, використовуючи ефективні методи і засоби для досягнення мети. Під професійною мобільністю розуміють готовність фахівця змінювати свою професію, а також місце і вид діяльності.

У контексті нашого дослідження представляє інтерес поняття «професійна мобільність педагога». Так, Ю. Калиновський під зазначеним терміном розуміє здатність фахівця організовувати діяльність з іншими суб'єктами освітнього процесу (учні, їхні батьки, студенти, колеги, адміністрація, представники соціуму), відповідно до цілей і завдань сучасної концепції освіти, цінностей світової, вітчизняної, регіональної і національної культур, що передбачає високий рівень соціокультурної та соціально-педагогічної компетентності. Підготовка майбутніх педагогів повинна бути спрямована на формування в них готовності (за необхідності об'єктивного чи суб'єктивного характеру) до зміни свого статусу, вільного «географічного» переміщення в професійній сфері, освоєння нових фахових «територій» та видів діяльності. У вертикальному зрізі мобільність педагога означає його готовність до кар'єрного зростання від учителя до управлінця будь-якого рівня в сфері освіти. Горизонтальна мобільність педагога передбачає його готовність до роботи в державних і недержавних освітніх закладах різного типу, а також до зміни професійної сфери (Калиновський, 2001).

Актуальною є думка М. Гордієнко щодо розуміння феномена «професійна мобільність педагога». Вчений трактує її як інтегральну особистісно-професійну якість майбутнього фахівця, що забезпечує його особистісно-професійну

самореалізацію і в той самий час розвиток сфери професійної педагогічної діяльності, стає чинником динамічного розвитку суспільства (Гордієнко, 2011). Доповнюючи розглянуті позиції авторів, ми будемо розуміти професійну мобільність педагога як здатність і готовність майбутнього фахівця вирішувати професійні завдання в педагогічній, науково-дослідній, методичній, проектній, управлінській та культурно-просвітницькій практиці та за необхідності змінювати основний вид професійної діяльності.

До особливостей професійної мобільності педагогів відносять: активність особистості, яка виражається в роботі над перетворенням себе й навколишньої дійсності; адаптивність особистості; креативність особистості; професійну компетентність (Хом'юк, 2012, с. 56).

Дослідження проблеми формування готовності професійно мобільного фахівця засвідчує про наявність різних шляхів реалізації цього процесу: під час вивчення дисциплін соціогуманітарної і професійної підготовки (О. Галус, Г. Коваль, І. Коренева, Н. Трофимова, І. Шоробура), через впровадження інноваційних педагогічних технологій (І. Мельничук, О. Пехота, О. Романишина, С. Сисоєва, Л. Столяренко, Л. Сушенцева); практичного навчання (О. Кіліченко, І. Прохорова).

Як зазначають дослідники педагогіки вищої школи (Н. Дем'яненко, М. Козій, І. Мороз, І. Карпенко, Г. Шульдик), на сьогоднішній день важко переоцінити роль практики в процесі професійної підготовки педагогів, оскільки вона спрямована не тільки на становлення професіонала, здатного продуктивно реалізовувати інноваційні педагогічні технології, але й на розвиток, самопроекування особистості. Практика може розглядатися як переломний етап професійного становлення, оскільки будь-яка зміна життєвого становища людини не тільки трансформує її діяльність, а й змінює ставлення до себе як до суб'єкта нової ситуації. У результаті самостійного виконання професійної діяльності під час практики відбувається не тільки формування необхідних знань, умінь і навичок, а й спостерігаються певні зміни в самій людині. Розширюється і збагачується її

суб'єктивний досвід щодо своїх можливостей, значущих цінностей, ієрархії переваг; тут фахівець усвідомлює, що йому потрібно і що він хоче.

У науковій літературі виокремлюють п'ять основних функцій педагогічної практики:

1) адаптаційна, що проявляється у «звиканні» до конкретного освітнього закладу; 2) навчальна – базується на застосуванні теоретичних знань у реальних педагогічних умовах; 3) виховна – спрямована на вироблення у студентів толерантності, відповідальності, почуття обов'язку, установки на самовиховання; 4) розвивальна – передбачає розвиток педагогічних здібностей студентів-практикантів; 5) діагностична – пов'язана з оцінкою і самооцінкою своїх професійних можливостей (Кацова, 2004).

У конкретних умовах ЗВО і освітнього закладу як бази практики вона може виконувати низку специфічних, суто педагогічних функцій: інтегративну, стимулюючу, управлінську.

Інтеграційна функція практики виявляється в тих ситуаціях, коли студент у процесі своєї діяльності використовує як наукові знання, так і свій життєвий досвід, коли йому доводиться застосовувати предметні знання і знання з галузей педагогіки, психології, фізіології та ін. Інтегративність – це і функція, і унікальна властивість практики. Виходячи з цього, керівникам практики необхідно створювати інтегровані програми практики, завдання, систему оцінювання тощо.

Стимулююча функція практики проявляється в її здатності за певних умов надавати позитивну динаміку процесу професійного становлення майбутнього фахівця. Відомо, що після практики у частини студентів змінюється мотивація до здобуття обраної професії. Практика в силу своєї специфіки як загального феномена пізнання сприяє самовдосконаленню, самозбагаченню і самопізнанню студента. Відтак, для виконання практикою зазначеної функції необхідними є спеціальні педагогічні умови стимулювання студента до педагогічної діяльності.

Управлінська функція практики виявляється в процесі її планування, контролю, оцінювання, розробки науково-методичного забезпечення. Складність виконання цієї функції педагогічною практикою полягає в тому, що в реальному житті допускається багато формалізму і відсутнє «живе» управління якістю. Управління сучасною практикою студентів здійснюється односторонньо, без участі самих студентів. Проектування практичної діяльності перебуває в руках керівників практики, а відтак студент є пасивним і не є суб'єктом практики.

Отже, функції практики (як загальні, так і специфічні), складають базисне наукове підґрунтя її функціонування. Організаційні аспекти практики слід переглянути через призму цих функцій, змінити систему завдань, зміст, науково-методичне забезпечення, систему наукового і практичного керівництва. Реалізація практикою основних і специфічних функцій сприятиме успішному навчанню студентів і пришвидшеному процесу становлення професійно мобільного фахівця.

Незважаючи на те, що на сьогоднішній день педагогічна практика – це необхідна складова освітнього процесу підготовки педагогічних кадрів, проте вона часто не виконує поставлені на неї функції. Також варто підкреслити серйозні розбіжності між теоретичним навчанням у ЗВО і необхідними знаннями та вміннями студентів для роботи в закладах освіти. Особливо ця проблема притаманна класичним (непедагогічним) університетам, де основна увага під час навчання приділяється предметній підготовці, а психолого-педагогічна і практична – займають другорядні позиції (про це засвідчує незначна кількість дисциплін зазначеного напрямку і видів практик, а також відповідної кількості кредитів, визначених освітньою програмою).

Так, освітньою програмою підготовки бакалавра за спеціальністю 014 Середня освіта (Математика) Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки передбачено вивчення таких навчальних дисциплін і практик: «Педагогіка» (6 кредитів), «Психологія» (6 кредитів), «Сучасні педагогічні технології» (3 кредити), «Методика виховної роботи» (3 кредити), «Вікова

педагогічна та спеціальна психологія» (3 кредити), психолого-педагогічна практика (3 кредити), педагогічна практика (7 кредитів), виробнича практика зі спеціалізації (8 кредитів). У Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара підготовка вчителів математики на першому (бакалаврському) рівні передбачає вивчення таких дисциплін і практик: «Педагогіка» (6 кредитів), «Психологія» (6 кредитів), «Родинна педагогіка» або «Соціальна педагогіка» (4 кредити), «Основи педагогіки інклюзивного навчання» або «Корекційна психопедагогіка» (4 кредити), виробнича практика (виховна 1) (3 кредити), виробнича практика (виховна 2) (3 кредити), виробнича практика (педагогічна) (6 кредитів). У Миколаївському національному університеті імені В.О. Сухомлинського майбутні вчителі математики та фізики вивчають «Педагогіку» (5 кредитів), «Психологію» (7 кредитів), проходять педагогічну практику з дидактики (2 кредити) й педагогічну практику (9 кредитів). В Ужгородському національному університеті студенти вивчають «Педагогіку» (3 кредити), «Психологію» (3 кредити), проходять педагогічну практику (4 кредити). Тобто із загальної кількості кредитів підготовки бакалаврів, майбутніх учителів математики обсяг практики становить всього 5-8%.

Дослідник проблеми психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів В. Борисенков також наголошує на недостатній кількості практичного навчання і підкреслює, що «університетська психолого-педагогічна підготовка відірвана від життя, актуальних проблем масової шкільної практики, теоретичні знання представляються в схоластично-наукоподібній формі, що не сприяє усвідомленню майбутніми вчителями їхньої цінності для педагогічної діяльності. Існує проблема асинхронності і відмежованості теоретичної і практичної підготовки вчителя» (Борисенков, 2015).

Недостатньо використовується потенціал практики для розвитку творчих здібностей студентів, прояву їх індивідуальності; має місце неузгодженість дій методистів, педагогів, керівників практики у ЗВО і освітніх установах; відсутні

єдині вимоги до змісту і обсягу роботи, виконуваної студентами, критеріїв оцінки результатів діяльності практикантів. Кожен з цих недоліків пояснюється тими внутрішніми суперечностями, якими наповнена педагогічна практика. Зокрема, між: індивідуальним і унікальним характером педагогічної діяльності (в силу специфіки людського фактору) і уніфікованими єдиними програмами і технологіями її освоєння; особистою відповідальністю студента за результати практики і жорстко нормативним управлінням її планування і проходження; інтенсивним накопиченням науково-теоретичних знань і незатребуваність цих знань на практиці; процесуальним характером розвитку особистості самого педагога і фрагментарною структурою практики, що не дозволяє бачити динаміку зростання.

Вважаємо, що для вирішення зазначених суперечностей у процесі організації та проведення практики необхідно враховувати певні положення:

1. Практичне навчання майбутніх педагогів у класичних університетах потрібно вибудувати як єдину неперервну систему, спрямовану на комплексне ознайомлення студентів з широким спектром професійної діяльності, яка базується на використанні здобутої у ЗВО освіти (учитель, вихователь, педагог додаткової освіти, фахівець по роботі з персоналом, соціальний педагог та ін.). Відповідно необхідно збільшити кількість видів практик у різних освітніх (і соціальних) закладах за рахунок варіативної частини освітньої програми. Вивчення зарубіжного досвіду підготовки соціально-педагогічних кадрів засвідчує особливу роль волонтерської практики студентів.

2. Практику необхідно пов'язати зі змістом дисциплін психолого-педагогічного блоку. Заняття з педагогіки, психології та методики викладання предмета повинні будуватися відповідно до конкретних умов реальної практичної діяльності практикантів. Результати роботи студентів в період практики повинні використовуватися на іспитах з цих дисциплін, в змісті курсових і дипломних робіт. В цьому випадку студент буде усвідомлювати значимість своєї роботи в

період практики, а на заняттях та іспитах вміло використовувати матеріали, отримані в результаті своєї практичної діяльності.

3. Ключові завдання керівників практики повинні передбачати розвиток самостійності, відповідальності, активності студентів. Для вирішення цього завдання необхідна широка диференціація та індивідуалізація змісту і організації практики (самостійний вибір бази практики, варіативність завдань, які пропонуються студентам з урахуванням їх професійної спрямованості, загальноосвітньої і фахової підготовки, індивідуальних особливостей). Поряд із закріпленням студентських груп за базами практики використовується індивідуальне прикріплення окремих студентів до досвідчених вчителів, провідних фахівців установ, організацій.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Практика – це процес, спрямований на інтенсифікацію професійного становлення майбутнього фахівця, його самовизначення, самопізнання, творчу самореалізацію і саморозвиток. Відтак, її мета полягає у залученні студентів до професійної діяльності і формування їхньої фахової компетентності (узагальнених соціально-педагогічних знань, умінь і особистісних якостей) як якісного показника освітньої підготовки і необхідної умови професійної мобільності педагога. Перспективами подальших розвідок є дослідження проблеми суті, змісту й структури готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності; обґрунтування та експериментальна перевірка моделі підготовки педагога до професійної мобільності в процесі практичного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Борисенков, В. П. (2015). Качество образования и проблемы подготовки педагогических кадров. *Образование и наука*, 3 (122), С. 4–18.

Гордієнко, М. Г. (2011). Професійна мобільність у наукових дослідженнях. *Педагогіка і психологія*, 4, С. 106–114.

Калиновский, Ю. А. (2001). *Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона*: (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки). Омск, 46 с.

Кацова, Л. Г. (2004). *Формування професійного інтересу у майбутніх учителів у процесі педагогічної практики*: (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти). Херсон, 196 с.

Хом'юк, І. В. (2012). *Теоретико-методичні засади формування базового рівня професійної мобільності майбутніх інженерів*. Вінниця: ВНТУ, 379 с.

REFERENCES

Borisenkov, V. P. (2015). *Kachestvo obrazovaniia i problemy podgotovki pedagogicheskikh kadrov [The quality of education and the problems of teacher training]. Obrazovanie i nauka – Education and science, 3(122), 4–18. [in Russian].*

Hordiienko, M. H. (2011). *Profesiina mobilnist u naukovykh doslidzhenniakh [Professional mobility in the scientific researches]. Pedagogika i psykholohiia – Pedagogy and psychology, 4, 106–114. [in Ukrainian].*

Kalinovskii, Yu. A. (2001). *Razvitie sotcialno-professionalnoi mobilnosti andragoga v kontekste sotciokulturnoi obrazovatelnoi politiki regiona [The development of social and professional mobility of andragogue in the context of the socio-cultural educational policy of the region] (Extended abstract of Candidate's thesis). Omsk. [in Russian].*

Katsova, L. H. (2004). *Formuvannia profesiinoho interesu u maibutnikh uchyteliv u protsesi pedagogichnoi praktyky [Formation of professional interest of future teachers in the process of pedagogical practice] (Candidate's thesis). Kherson. [in Ukrainian].*

Khomiuk, I. V. (2012). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia bazovoho rivnia profesiinoi mobilnosti maibutnikh inzheneriv [Theoretical and methodological bases of formation of basic level of professional mobility of future engineers]. Vinnytsia: VNTU. [in Ukrainian].*